

III PASKAITA INTERVENCIONIZMAS

Garsi, labai dažnai cituojama frazė skelbia: "Geriausia ta valdžia, kuri mažiausiai valdo". Nemanau, kad tai teisingas geros valdžios funkcijų apibūdinimas. Valdžia turi atlikti visas funkcijas, kurioms atlikti ji ir yra reikalinga ir dėl kurių ji buvo įsteigta. Valdžia turi apsaugoti individus nuo smurtą ir apgaulę vartojančių gaujų šalies viduje ir apginti šalį nuo užsienio priešų. Tai ir yra valdžios funkcijos laisvoje santvarkoje, rinkos ekonomikos sistemoje.

Socializmo sąlygomis, kaip žinome, valdžia yra totalinė, ir nėra nieko, kas nepriklausytų jos kompetencijai ir jos jurisdikcijai. Tuo tarpu rinkos ekonomikos sąlygomis pagrindinis valdžios uždavinys - apsaugoti sklandų rinkos ekonomikos funkcionavimą nuo apgaulės ar smurto šalies viduje ar iš išorės.

Žmonės, kurie nesutinka su tokiu valdžios funkcijų apibrėžimu, gali pasakyti: "Jūs nekenčiate valdžios". Nieko panašaus. Sakydamas, kad benzinas labai naudingas skystis, naudingas daug kur, aš vis tiek jo negerčiau, nes nemanau, kad tai būtų deramas jo panaudojimas, taigi, ar dar nesu benzino priešas ar jo niekintojas. Aš tik sakau, kad benzinas tinka vieniems tikslams ir netinka kitiems. Sakydamas, kad valdžios pareiga - gaudyti žudikus ir kitokius nusikaltėlius, o ne tvarkyti geležinkelį ar leisti pinigų nenaudingiems dalykams, aš nereiškiu jokios neapykantos valdžiai skelbdamas, kas tinka ir kas netinka jai daryti.

Sakoma, kad nūdienos sąlygomis mes jau neturime laisvos rinkos ekonomikos. Nūdienos sąlygomis mes turime tai, kas vadinama "mišria ekonomika". Ir kaip mūsų mišrios ekonomikos įrodymą žmonės nurodo daugelį įmonių, kurių savininkas ir valdytojas yra valdžia. Ekonomika mišri, teigia šie žmonės, nes daugelyje šalių tam tikros tarnybos - telefonas, telegrafas, geležinkeliai - yra valdžios nuosavybė ir jos valdomi.

Kad kai kurios iš šių tarnybų valdomos valdžios, žinoma, tiesa. Tačiau šis vienas faktas nekeičia mūsų ekonominės sistemos prigimties. Jis netgi nereiškia, kad esama "trupučio socializmo" šiaip jau nesocialistinėje, laisvos rinkos ekonomikoje. Juk valdžia, tvarkydama šias įmones, pati yra pavaldi rinkos viršenybei, o tai reiškia, kad ji pavaldi vartotojų viršenybei. Valdžia, jei ji valdo, tarkime, paštą ar geležinkelį, turi samdyti žmones, kurie dirbtų šiose tarnybose. Ji taip pat turi pirkti žaliavas ir kitus dalykus, reikalingus šių

tarnybų veiklai. Be to, ji "parduoda" šias paslaugas arba prekes visuomenei. Vis dėlto, nors ji tvarko šias įmones taikydama rinkos ekonomikos metodus, jos rezultatas paprastai būna nuostolingas. Tačiau valdžia turi priemonių tą nuostolį apmokėti - bent jau tuo yra įsitikinę valdžios ir valdančiosios partijos žmonės.

Individo sąlygos, žinoma, kitokios. Individo galimybės užsiimti nuostolingu verslu labai ribotos. Jeigu nuostolis nėra tuoj pat padengiamas ir įmonė netampa pelninga (ar bent jau nerodo ženklų, kad nuostolis ir trūkumai nedidėja), individas bankrutuoja, ir verslui ateina galas.

Tačiau valdžiai sąlygos yra kitokios. Valdžiai galima tvarkytis nuostolingai, nes ji turi galią žmones apmokestinti. Ir jeigu mokesčių mokėtojai pasiryžę mokėti didesnius mokesčius, kad valdžia galėtų išlaikyti nuostolingą įmonę (t. y. mažiau efektyvią už tokią pat privačią įmonę), o visuomenė sutinka su šiuo nuostoliu, tada, žinoma, tokia įmonė išsilaikys.

Pastaruoju metu daugelyje šalių valdžia padidino nacionalizuotų tarnybų ir įmonių skaičių tiek, kad nuostolių suma pasidarė kur kas didesnė negu įmanoma surinkti iš gyventojų mokesčių. Kas atsitinka tuomet, nėra šios paskaitos tema. Prasideda infliacija, ir aš kalbėsiu apie ją rytoj. Tai paminėjau tik dėl to, kad mišri ekonomika nebūtų painiojama su intervencionizmo problema, apie kurią noriu kalbėti šiandien.

Kas yra intervencionizmas? Intervencionizmas reiškia tai, kad valdžia neapriboja savo veiklos tvarkos apsauga arba, kaip žmonės sakydavo prieš šimtą metų, "saugumo garantija". Intervencionizmas reiškia tai, kad valdžia nori prisiimti daugiau darbų. Ji nori kištis į rinkos reiškinius.

Prieštaraujant, kad valdžia neturi kištis į verslą, dažnai atkertama: "Valdžia neišvengiamai kišasi. Ji įsikiša vienam plėšikui plėšiant parduotuvę arba sutrukdydama kitam pavogti automobilį". Tačiau kalbėdami apie intervencionizmą ir apibrėždami, ką jis reiškia, kalbame apie valdžios kišimąsi į rinką. (Kad iš valdžios ir policijos tikimasi, kad jos apgins savo piliečius, taip pat verslininkus ir, žinoma, jų samdinius nuo vietinių ar užsienio gangsterių puldinėjimų, yra normalus ir būtinas dalykas - to tikimasi iš kiekvienos valdžios. Tokia gynyba nėra kišimasis ar intervencija, nes vienintelė teisėta valdžios funkcija ir yra saugumo užtikrinimas).

Kai kalbame apie intervencionizmą, turime omenyje valdžios norą daryti kažką daugiau nei ginti piliečius nuo užpuolikų ir apgavikų. Intervencionizmas reiškia, kad valdžia ne tik negarantuoja sklandaus rinkos ekonomikos funkcionavimo, bet ir trikdo įvairius rinkos reiškinius: kišasi į kainų, darbo užmokesčio, palūkanų, pelno reikalus.

Valdžia kišasi norėdama priversti verslininkus tvarkyti savo reikalus kitaip, nei jie juos tvarkytų, jei reiktų paklusti tik vartotojų norams. Taigi

visų intervencionizmo priemonių, kurių valdžia griebiasi, tikslas - apriboti vartotojų viršenybę. Valdžia nori pasisavinti tą galią, bent jos dalį, kurią laisvos rinkos ekonomikoje turi savo rankose vartotojai.

Panagrinėkime vieną intervencionalizmo pavyzdį, kuris populiarus daugelyje šalių ir kurio griebiasi daugelis vyriausybių, ypač infliacijų metu. Turiu galvoje kainų kontrolę.

Vyriausybė paprastai griebiasi kainų kontrolės, kai infliaciškai padidinus pinigų pasiūlą žmonės pradeda skųstis aukštomis kainomis. Iš istorijos žinoma daugybė garsių kainų kontrolės metodų žlugimo pavyzdžių, bet aš priminsiu tik du iš jų, nes abiem atvejais valdžia iš tiesų labai energingai siekė kontroliuoti kainas.

Pirmasis garsus pavyzdys - tai Romos imperatoriaus Diokletiano atvejis, imperatoriaus, kuris gerai žinomas kaip paskutinis iš imperatorių, persekiojusių krikščionis. Romos imperatorius antroje III amžiaus pusėje taikė tik vieną finansinį metodą - pinigų klastojimą. Tais primityviais laikais, kai dar nebuvo spausdinimo mašinų, net infliacija, galima sakyti, buvo primityvi. Valdžia vis daugiau vario įmaišydavo į sidabrą, kol pradėjo keistis sidabrinės monetos spalva ir pastebimai sumažėjo jos svoris. Šio monetų klastojimo ir atitinkamai pinigų kiekio padidėjimo rezultatas buvo kainų išaugimas, po kurio sekė kainų kontrolės ediktas. O Romos imperatoriai nepasižymėjo švelnumu įgyvendindami savo įstatymus; mirties bausmė neatrodė jiems per griežta žmogui, paprašiusiam didesnės kainos. Kainų kontrolę jie įgyvendino, bet jiems nepavyko išsaugoti visuomenės. Tai sužlugdė Romos Imperiją ir darbo pasidalijimo sistemą.

Po 1500 metų toks pat pinigų klastojimas buvo ir Prancūzijos revoliucijos metu. Tačiau šį kartą buvo taikomas kitas metodas. Pinigų gamybos technologija buvo gerokai patobulėjusi. Prancūzams nereikėjo griebtis monetų klastojimo: jie turėjo spausdinimo mašiną, kuri pradėjo veikti visu pajėgumu. Rezultatas ir vėl toks pat - beprecedentinis kainų didėjimas. Revoliucijos metu maksimalių kainų politika buvo įgyvendinama ne tuo pačiu mirties bausmės metodu, kurį taikė Diokletianas. Buvo pasiekta pažanga ir piliečių žudymo technologijoje. Jūs atsimenate garsųjį Dr. Ž. I. Giljotoną (1738-1814), išradusį giljotiną. Tačiau nepadėjo net giljotina - prancūziškieji maksimalių kainų įstatymai taip pat sužlugo. Kai pats Robespjeras buvo vežamas į giljotiną, žmonės šaukė: "Štai keliauja niekšas Maksimumas".

Paminėjau tai dėl to, kad žmonės dažnai sako: "Kad kainų kontrolė būtų veiksmingesnė, tereikia daugiau nuožmumo ir energijos". Bet Diokletianas buvo tikrai labai nuožmus, tokia pat nuožmi buvo ir Prancūzijos revoliucija. Ir vis dėlto kainų kontrolės priemonės sužlugo abiem atvejais.

Paaiškinsime šio žlugimo priežastis. Valdžia girdi žmones skundžiantis,

kad pakilo pieno kainos. O pienas, žinoma, labai svarbus, ypač augančiai kartai, vaikams. Taigi valdžia paskelbia maksimalią pieno kainą, maksimalią kainą, kuri žemesnė už potencialią rinkos kainą. Tada valdžia pasigiria: "Tikrai padarėme viską, kas įmanoma, kad beturčiai tėvai galėtų nupirkti savo vaikams tiek pieno, kiek jiems reikia".

Bet kas įvyksta? Mažesnė pieno kaina padidina pieno paklausą: žmonės, kurie negalėjo pirkti pieno didesnėmis kainomis, dabar pajėgia jo nusipirkti mažesne, valdžios nustatyta kaina. Tačiau tie, kurie pieną gamina didžiausiomis sąnaudomis, t. y. ribiniai gamintojai dabar patiria nuostolių, nes valdžios nustatyta kaina mažesnė už jų išlaidas. Tai svarbus ekonomikos bruožas.

Privatus verslininkas, privatus gamintojas, turėdamas nuostolių, negali ilgai verstis. Pieno gamintojas, nepajėgdamas išvengti nuostolių, mažina pieno gamybą rinkai. Jis parduoda dalį savo karvių arba vietoj pieno pradeda gaminti jo produktus, pavyzdžiui, rūgusį pieną, sviestą ar sūrį.

Taigi valdžios kišimasis į pieno kainas sumažins pieno gamybą, o kartu padidins jo paklausą. Kai kas, pasirengęs mokėti valdžios nustatytą kainą, negalės jo nusipirkti. Be to, sunerimę žmonės skubės pirmieji patekti į parduotuves. Jie turės laukti už durų. Ilgos žmonių eilės prie parduotuvių visuomet bus įprastas reiškinys mieste, kur valdžia yra paskelbusi maksimalias kainas pagrindinėms prekėms. Taip būdavo visur, kur pieno kaina buvo kontroliuojama. Ekonomistai tai visuomet numatydavo. Tiesa, tik protingi ekonomistai, kurių nėra daug. Kokie yra valdiškos kainų kontrolės rezultatai? Valdžia patiria nusivylimą. Ji norėjo geriau patenkinti vartotojus. Bet iš tikrųjų ji tik pablogino padėtį. Iki valdžios įsikišimo pienas buvo brangus, bet žmonės galėjo jo nusipirkti. Dabar pieno nepakanka. Todėl smunka visuminis pieno vartojimas. Vaikai pieno gauna mažiau, o ne daugiau. Kita priemonė, kurios valdžia dabar griebiasi, - tai normavimas. Tačiau normavimas reiškia tik tai, kad kai kurie žmonės bus privilegijuoti ir gaus pieną, o kiti negaus jo apskritai. Kas jo turi gauti ir kas ne, aišku, visada bus nustatoma savavališkai. Pavyzdžiui, vienas įsakas gali nustatyti, kad pieną turi gauti vaikai iki ketverių metų, o vyresni kaip ketverių arba vaikai tarp ketverių ir šešerių metų turi gauti tik pusę tos normos, kurią gauna mažesni. Kad ir ką valdžia darytų, ji negali pakeisti to fakto, kad pieno dabar yra mažiau. Todėl žmonės dabar nepatenkinti dar labiau negu anksčiau. Tada valdžia kreipiasi į pieno gamintojus (nes pačiai valdžiai trūksta vaizduotės reikalui išsiaiškinti): "Kodėl jūs negaminatė tiek pat pieno kaip anksčiau?" Ir gauna atsakymą: "Mes negalime to padaryti, nes gamybos išlaidos didesnės už maksimalią kainą, kurią valdžia nustatė". Tada valdininkai puola aiškintis įvairių gamybos komponentų kaštus ir atranda, kad vienas iš jų - tai pašarai.

"Aha, - sako valdininkas, - tą pačią kontrolę, kurią taikėme pienui,

dabar pritaikysime pašarams. Nustatysime maksimalią kainą pašarams, ir tada jūs galėsite pašerti savo karves mažesne kaina, mažesnėmis sąnaudomis. Tada viskas susitvarkys, galėsite daugiau pagaminti ir parduoti pieno".

Bet kas gi įvyksta dabar? Su pašarais pasikartoja ta pati istorija ir, kaip jūs suprantate, dėl tų pačių priežasčių. Pašarų gamyba smunka, ir valdžia vėl susiduria su dilema. Tada ji vėl sušaukia pasitarimą išsiaiškinti, kas dedasi pašarų gamyboje. Ir ji išgirsta iš pašarų gamintojų tą patį paaiškinimą, kurį girdėjo iš pieno gamintojų. Todėl valdžia turi žengti dar vieną žingsnį, nes ji nenori atsisakyti kainų kontrolės. Ji nustato maksimalias kainas toms gamintojų prekėms, kurios reikalingos gaminant pašarus. Ir ta pati istorija pasikartoja dar kartą.

Tuo pačiu metu valdžia pradeda kontroliuoti ne tik pieną, bet ir kiaušinius, mėsą, kitus būtinus produktus. Ir kiekvieną kartą ji susilaukia to paties rezultato. Nustačius maksimalią kainą vartotojų prekėms, reikia grįžti prie gamintojų prekių, reikalingų vartotojų prekėms gaminti ir apriboti jų kainas. Ir taip valdžia, pradėjusi kontroliuoti tik nedaugelio prekių kainas, lenda vis gilyn į gamybos procesą, nustatydamas maksimalias kainas visų rūšių gamintojų prekėms, įskaitant, žinoma, darbo kainą, nes be atlyginimų kontrolės valdžios "kaštų kontrolė" būtų beprasmė.

Be to, valdžia, kišdamasi į rinką, negali apsiriboti tik tais dalykais, kuriuos ji laiko gyvybiškai būtiniais, kaip pienu, kiaušiniais ir mėsa. Ji būtinai turi kontroliuoti ir prabangos dalykus, nes, neapribojus jų kainų, kapitalas ir darbas būtų panaudojus ne gyvybiniam produktams gaminti, o persikeltų į gamybą tų dalykų, kuriuos valdžia laiko nebūtinomis prabangos prekėmis. Taigi ribotas kišimasis į vienos ar kelių vartojamų prekių kainas visuomet sukelia atitinkamų padarinių, - tai svarbu suprasti, - kurie dar labiau nepageidaujami nei iki tol buvę: iki valdžios kišimosi pienas ir kiaušiniai buvo brangūs, valdžiai įsikišus, jie pradėjo nykti iš rinkos.

Valdžia laikė tuos dalykus tokiais svarbiais, kad negalėjo į juos nesikišti; ji norėjo padidinti jų kiekį ir pagerinti tiekimą. Rezultatas buvo priešingas: ribotas kišimasis sudarė padėtį, kuri - valdžios požiūriu - dar mažiau patenkinama nei pradinė, kurią valdžia norėjo pakeisti. Ir žengdama vis toliau, valdžia galų gale pasiekia tašką, kur visos kainos, atlyginimų lygis, palūkanų procentas, trumpai - kiekvienas ekonominės sistemos elementas nustatomas tik jos, o tai, žinoma, yra socializmas.

Trumpai išdėsciau tai, kas yra įvykę šalyse, kurios mėgino įgyvendinti maksimalių kainų kontrolę ir kurių valdžia buvo pakankamai užsispyrusi, žingsnis po žingsnio eidama iki pat galo. Taip yra įvykę I Pasaulinio karo metu Vokietijoje ir Anglijoje.

Panagrinėkime tuometinę abiejų šalių padėtį. Abi šalys patyrė infliaciją.

Kainos kilo, ir valdžia įvedė jų kontrolę. Pradėjusi tik pieno ir kiaušinių kainomis, ji turėjo žengti vis toliau. Kuo ilgiau tęsėsi karas, tuo didesnė buvo infliacija. Ir po trejų metų vokiečiai - kaip visada sistemingai - susikūrė grandiozinį planą. Pavadino jį Hindenburgo planu: tuo metu visa kam, kas buvo laikoma valdžios nuopelnu, buvo suteikiamas Hindenburgo vardas.

Pagal Hindenburgo planą visa Vokietijos ekonominė sistema turėjo būti valdžios kontroliuojama: kainos, atlyginimai, pelnas, viskas. Ir biurokratija nedelsdama puolė jį vykdyti. Bet dar nebaigus savo darbo, prasidėjo žlugimas: Vokietijos Imperija subyrėjo, visas biurokratinis aparatas sugriuvo, pradėjo reikštis revoliucijos kruvini padariniai - viskam atėjo galas.

Anglijoje buvo pradėta lygiai taip pat, tačiau po kurio laiko, 1917 pavasarį, Jungtinės Valstijos įsijungė į karą, viskuo aprūpindamos anglus. Taip kelias į socializmą, kelias į vergovę buvo užtvirtas.

Prieš Hitleriui ateinant į valdžią, kancleris Bruningas įprastais sumetimais vėl buvo įvedęs Vokietijoje kainų kontrolę. Hitleris ją sugriežtino dar prieš prasidedant karui. Hitlerinėje Vokietijoje nebuvo nei privataus verslo, nei privačios iniciatyvos. Joje buvo socialistinė sistema, kuri nuo rusiškos skyrėsi tik tuo, kad dar buvo išlikę laisvos ekonominės sistemos terminai ir pavadinimai. Buvo dar ir vadinamosios privačios verslovės. Bet savininkas jau nebebuvo verslininkas, savininkas buvo vadinamasis "įmonės vadovas" (Betriebsfuhrer).

Visa Vokietija buvo organizuota pagal vadų hierarchiją: Aukščiausias Vadas, žinoma, buvo Hitleris, žemiauėjo vadai, valdantys vis smulkesnių hierarchijų vadus. Įmonės galva buvo "Betriebsfuhrer". O įmonės darbininkai buvo vadinami vardu, kuris viduramžiais reiškė feodalinio valdovo palydą - "Gefolgschaft". Ir visi šie žmonės turėjo paklusti įsakams institucijos beprotišku pavadinimu: Reichsfuhrerwirtschaftsministerium, kuriai vadovavo garsusis brangakmeniais ir medaliais apsikarstęs storulis Geringas.

Iš šio ministrų organo ilgu pavadinimuėjo visi įstatymai kiekvienai įmonei: ką gaminti, kiek gaminti, kur imti žaliavas ir kiek už jas mokėti, kam parduoti gaminius ir už kokią kainą. Darbininkai pagal įsaką turėjo dirbti nustatytoje įmonėje, ir gaudavo valdžios nustatytą atlyginimą. Visa ekonominė sistema iki smulkmenų buvo reguliuojama valdžios.

Įmonės Betriebsfuhrer'is neturėjo teisės pasisavinti jos pelno; jis gaudavo tam tikrą algą; norėdamas gauti daugiau, jis turėdavo, pavyzdžiui, pareikšti: "Aš labai nesveikuoju, man reikia daryti skubią operaciją, o ji kainuoja 500 markių" ir po to kreiptis į apygardos vadą (Gaufuhrerį arba Gauleiterį), kad tas jam leistų pasiimti daugiau, nei nustatyta alga. Kainos jau nebebuvo kainomis, atlyginimai nebebuvo atlyginimais - visa tai buvo tik kiekybiniai socialistinės sistemos terminai. Kaip sužlugo ši sistema? Vieną

dieną, po kelių metų kovos, užsienio armijos pasirodė Vokietijoje. Jos dar mėgino išsaugoti šią valdžios valdomą ekonominę sistemą, tačiau jai išsaugoti būtų prirėkę Hitlerio nuožmumo; be jo ji nustojo veikti.

Kai šie procesai vyko Vokietijoje, Didžioji Britanija - Antrojo pasaulinio karo metu - griebėsi tų pačių priemonių kaip ir Vokietija: pradėjusi tik kai kurių kainų kontrolę, britų valdžia pamažu (taip pat kaip ir Hitleris taikos metu, dar prieš karo pradžią) ėmė kontroliuoti vis didesnę ekonomikos dalį, kol karui baigiantis pasiekė beveik gryną socializmą.

Didžioji Britanija nebuvo nuvesta į socializmą 1945 metais atėjusios į valdžią leiboristų vyriausybės. Socialistine ji tapo karo metu, valdant vyriausybei, kurios premjeru buvo Winstonas Churchill'is; leiboristų vyriausybė paprasčiausiai išlaikė tą socialistinę sistemą, kurią sero Winstono Churchill'io vyriausybė jau buvo įvedusi. Ir įvedusi žmonėms atkakliai priešinant.

Nacionalizavimo vėjus Didžiojoje Britanijoje nedaug ką reiškė: Anglijos banko nacionalizavimas buvo tik nominalus, nes Anglijos bankas jau buvo visiškai valdžios kontroliuojamas. Tas pat su geležinkelio ir plieno pramonės nacionalizavimu. "Karinis socializmas" (taip jis buvo vadinamas) ir palaipsniui įvesta intervencionistinė sistema iš esmės jau buvo įvykdę šį nacionalizavimą.

Esminio skirtumo tarp vokiečių ir britų sistemų nebuvo, nes žmonės, kurie jas valdė, buvo skiriami valdžios ir abiem atvejais turėjo paklusti visiems valdžios įstatymams. Kaip jau sakiau, nacių Vokietijos sistema išsaugojo kapitalistinės laisvos rinkos ekonomikos pavadinimus ir terminus. Tačiau jų reikšmė buvo visiškai kita: dabar veikė tik valdžios įsakai.

Tą patį galima pasakyti ir apie britų sistemą. Kai konservatorių partija Britanijoje grįžo į valdžią, ji šiek tiek atleido kontrolės varžtus. Didžiojoje Britanijoje dabar matome vieną pastangą išsaugoti buvusią kontrolę, o kitų - ją panaikinti. (Bet nereikia užmiršti, kad sąlygos Anglijoje labai skiriasi nuo sąlygų Rusijoje). Tas pat galioja kitoms šalims, kurios priklauso nuo maisto ir žaliavų importo ir todėl turi eksportuoti pramonines prekes. Šalyse, kurios gyvybiškai priklauso nuo eksporto prekybos, valdiškos kontrolės sistema paprasčiausiai neveikia.

Išlikusios ekonominės laisvės (o tokiose šalyse kaip Norvegija, Anglija, Švedija jų dar išlikę nemažai) išliko dėl būtinumo išsaugoti eksportą. Anksčiau pateikiau pavyzdį su pienu ne todėl, kad labai mėgstu pieną, o todėl, kad beveik visos vyriausybės, ar bent jau dauguma jų, pastaraisiais dešimtmečiais reguliavo pieno, kiaušinių arba sviesto kainas.

Dar noriu paminėti kitą pavyzdį - nuomos kontrolę. Valdžiai pradėjus kontroliuoti nuomą, žmonės, kurie šiaip jau persikelia iš didesnių butų į mažesnius pasikeitus šeimyninėms aplinkybėms, nustojo tai daryti. Pavyzdžiui, tėvai, kurių vaikai palieka namus, kai sulaukia dvidešimties metų, veda ar

persikelia dirbti į kitus miestus, paprastai keisdavo savo butą į mažesnę ir pigesnę. Visa tai neteko prasmės, įvedus butų nuomos kontrolę.

Dvidešimtųjų metų pradžioje Vienoje, Austrijoje, kur buvo įvesta griežta nuomos kontrolė, pinigų suma, kurią namo savininkas gaudavo už išnuomotą vidutinišką butą, buvo ne daugiau kaip dukart didesnė už bilietą važiuoti miesto tramvajumi, kainą. Galima suprasti, kad žmonės neturėjo jokių paskatų keisti savo butą. Tačiau nebuvo statoma ir naujų namų. Panašios sąlygos buvo JAV po Antrojo pasaulinio karo ir tebėra daugelyje miestų iki šių dienų.

Viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurių dauguma JAV miestų patiria tokių didžiulių finansinių sunkumų, yra ta, kad laikomasi nuomos kontrolės, sukeliančios gyvenamųjų patalpų trūkumą. Valdžia jau išleido milijardus naujų namų statybai. Bet iš kur tas stygius? Butų stygius atsiranda dėl tų pačių priežasčių kaip ir pieno - kontroliuojant kainas. Tai reiškia: kuo labiau valdžia kišasi į rinką, tuo labiau ji stumiasi socializmo link.

Ir tai yra atsakymas žmonėms, kurie sako: "Mes ne socialistai, mes nenorime, kad valdžia viską kontroliuotų. Mes suprantame, kad tai blogai. Bet kodėl valdžia negali rinką šiek tiek taisyti? Kodėl valdžia negali pašalinti kai kurių dalykų, kurie mums nepatinka?"

Šie žmonės kalba apie "aukso vidurio" kelią. Bet jie nesupranta, kad dalinis įsikišimas, kuriuo ekonominė sistema paliečiama tik truputį, ilgainiui sudaro padėtį, kuri pasirodo blogesnė už tas sąlygas, kurias jie norėjo ištaisyti: žmonės, kurie reikalavo įvesti nuomos kontrolę, po to piktinasi dėl atsiradusio butų stygiaus.

Bet šis stygius atsirado kaip tik dėl valdžios įsikišimo, nustatant nuomą mažesnę už tą, kurią žmonės turėtų mokėti laisvoje rinkoje.

Idėja, kad yra trečia sistema - tarp socializmo ir kapitalizmo, - sistema, kaip teigia jos gynėjai, vienodai tolima ir socializmui, ir kapitalizmui, išsauganti jų abiejų pranašumus ir išvengianti kiekvienos trūkumų, - ši idėja yra gryna nesąmonė. Žmonės, tikintys šia mitine sistema, tampa vos ne poetais, giedančiais giesmes intervencionizmui. Bet jie paprasčiausiai klysta. Valdžios kišimasis, kurį jie liaupsina, sudaro padėtį, kurios jie nekenčia.

Viena iš problemų, kurią paliesiu vėliau - tai protekcionizmas. Valdžia mėgina atskirti rinką nuo pasaulinės. Ji įveda tarifus, kurie pakelia prekės kainą vidaus rinkoje virš pasaulinės rinkos kainos ir sudaro galimybę vietos gamintojams sudaryti kartelius. Po to tie karteliai tampa valdžios puolimo objektu. Jie puolamai su šūkiu: "Šiomis sąlygomis būtini antikarteliniai įstatymai".

Taip elgiasi dauguma Europos vyriausybių. JAV yra ir daugiau motyvų antitrustiniams įstatymams ir valdžios kampanijai prieš monopolijos šmėklą.

Tikras absurdo spektaklis yra tai, kad valdžia, pati savo įsikišimu sudarydama sąlygas vidaus karteliams, po to rodo pirštu į verslą sakydama: "Atsirado karteliai, vadinasi, valdžiai reikia įsikišti į verslą". Būtų daug paprasčiau išvengti kartelių nutraukiant valdžios kišimąsi į rinką - kišimąsi, kuris sudaro sąlygas karteliams.

Idėja, kad valdžios kišimasis gali "išspręsti" ekonomines problemas, kiekvienoje šalyje sudaro padėtį, kuri mažų mažiausiai būna nepatenkinama, o dažnai - visiškai chaotiška. Jei valdžia laiku nesustos, ji sukurs socializmą.

Tačiau valdžios kišimosi į verslą idėja vis dar labai populiari. Jei tik kam nors pasaulyje kas nepatinka, tuoj išgirsti: "Valdžia turi čia kažką daryti. Argi ne tam valdžia? Valdžia privalo tai daryti". Ir tai yra būdingas praeities amžių mąstysenos recidyvas, kai nesuvokiama šiuolaikinės laisvės, šiuolaikinės konstitucinės valdžios idėja.

Šimtmečiais viešpatavo visų palaikoma ir pripažįstama doktrina, kad karalius, Dievo pateptasis karalius, yra Dievo vietininkas, kad jis išmintingesnis už savo pavaldinius ir kad jis turi antgamtinių galių. Dar visai neseniai, XIX amžiaus pradžioje buvo tikima, kad žmonės, sergantys tam tikromis ligomis, gali išsigydyti karaliaus rankos prisilietimu. Gydytojai paprastai padėdavo daugiau, tačiau jie patys savo pacientams pirma liepdavo išbandyti karališkąjį vaistą.

Ši doktrina apie tėviškąją valdžią, apie antgamtinę ir antžmogišką paveldimųjų karalių galią pamažu išblėso - ar bent jau mums taip atrodė. Bet ji vėl grįžo. Buvo toks vokiečių profesorius Werneris Sombartas (aš jį gerai pažinojau), žinomas visame pasaulyje, daugelio universitetų garbės daktaras ir Amerikos ekonominės asociacijos narys. Šis profesorius yra parašęs knygą, kuri išversta į anglų kalbą. Yra ir prancūziškas jos vertimas ir, galimas daiktas, ispaniškas - bent jau tikiuosi, kad galite ją gauti ir pasitikrinti, ką aš kalbu. Šioje knygoje, išleistoje mūsų amžiuje, o ne priešistoriniais laikais, "seras" Werneris Sombartas, ekonomikos profesorius, visai paprastai rašo: "Fiureris, mūsų Fiureris, - jis turi omenyje Hitlerį, - gauna savo įsakus tiesiai iš Dievo - Visatos Fiurerio".

Aš kalbėjau apie šią fiurerinę hierarchiją anksčiau ir minėjau Hitlerį kaip "Aukščiausią Fiurerį". Pasak Vernerio Zombarto yra dar aukštesnis fiureris - Dievas - Visatos Fiureris. Ir Dievas, kaip jis rašo, duoda įsakus tiesiai Hitleriui. Suprantama, profesorius Sombartas kalba labai kukliai: "Mes nežinome, kaip Dievas bendrauja su Fiureriu. Bet šio fakto negalima paneigti".

Taigi, kai išgirsti, kad tokia knyga gali būti išleista vokiečių kalba, kalba tautos, kuri buvo vadinama "filosofų ir poetų tauta", kai matai ją išverstą į anglų ir prancūzų kalbas, jau nesistebi, kad net menkiausias biurokratas

įsivaizduoja esąs protingesnis ir doresnis už bet kurį pilietį ir nori kištis visur, nors jis tėra vargšas mažutis biurokratas, o ne garsusis profesorius Werneris Sombartas, garbės narys visur kur.

Ar yra vaistų nuo šių negalavimų? Manau, kad yra. Ir šis vaistas - tai piliečių galia; jie turi užkirsti kelią autokratinio režimo, priskiriančio sau didesnę nei eilinio piliečio išimtį, įsigalėjimui. Čia ir yra pagrindinis skirtumas tarp laisvės ir vergovės.

Socialistiniai kraštai prisiskyrė sau demokratijos terminą. Rusai savo sistemą vadina Liaudies demokratija; jie greičiausiai tiki, kad liaudis atstovaujama diktatoriaus asmenyje. Man rodos, vienas diktatorius Argentinoje gavo gerą atsakymą. Tikėkimės, kad panašaus atsakymo susilauks ir visi kiti diktatoriai kitose šalyse.